

DE NEDERLANDSE NALEVING VAN INTERNATIONALE VERPLICHTINGEN INZAKE NADER ONDERZOEK NAAR DE DOODSOORZAAK VAN KINDEREN

Cédrique Gregoire & Wilma Duijst-Heesters *

Samenvatting | Voor het geval een kind plotseling en onverklaard overlijdt in Nederland, heeft de wetgever voorzien in een systeem waarin de forensisch arts de doodsoorzaak nader kan onderzoeken. Sinds 2016 heeft dit vorm gekregen in de Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen (NODOK)-procedure. Niet alleen de procedure is gaandeweg bijgeschaafd, maar ook de aanvankelijke hybride medische/justitiële doelstelling is aangepast. Het achterhalen van de doodsoorzaak vindt plaats op nadrukkelijk verzoek van de ouders ter bespoediging van rouwverwerking. In het IVRK en het EVRM is overeengekomen het recht op leven van een kind te beschermen. De plicht die hieruit voortvloeit vervalt niet na de dood. In dit artikel wordt de Nederlandse naleving van internationale eisen inzake het nader onderzoeken van de doodsoorzaak van kinderen onder de loep genomen.

Trefwoorden | [NODOK-procedure], [postmortaal onderzoek], [recht op leven], [artikel 2 EVRM], [artikel 6 EVRM]

DOI | 10.54195/NTM.19052

1 Inleiding

In 2022 zijn er 1061 jongeren (0-20 jaar) gestorven in Nederland.¹ Natuurlijke doodsoorzaken kwamen veruit het meest voor, waarbij overlijden rondom de geboorte, ten gevolge van aangeboren aandoeningen of infectieziekten, een grote rol spelen. In 199 van de 1061 gevallen betrof het een ‘uitwendige’ doodsoorzaak, zoals een ongeval, suicide of moord/doodslag. In 75 gevallen was er sprake van een onbekende doodsoorzaak.² Wiegendood, een overlijden van een kind jonger dan één jaar, waarbij na uitgebreid onderzoek (inclusief obductie) de doodsoorzaak onbekend is gebleven, valt onder de noemer natuurlijke dood.³

Voor het uitsluiten van externe factoren, zoals kindermishandeling, ter verwerking van verlies, maar ook vanuit het oogpunt van verbetering van volksgezondheid is onderzoek naar de doodsoorzaak van belang. Sinds 2012 is de mogelijkheid voor nader onderzoek naar de doodsoorzaak van kinderen wettelijk geregeld en daarmee is een mogelijkheid tot onderzoek toegevoegd

■ Drs. C.A.S. Gregoire LL.M. is basisarts en werkzaam als forensisch radiologisch consultant bij het Maastricht UMC+. Zij schrijft deze bijdrage op persoonlijke titel. Prof. mr. dr. W.L.J.M. Duijst-Heesters is bijzonder hoogleraar forensische geneeskunde en gezondheidsstrafrecht bij de Universiteit Maastricht en is tevens forensisch arts.

1 CBS, *Overledenen; belangrijke doodsoorzaken (korte lijst), leeftijd, geslacht*, 14 februari 2024.

2 CBS, *Overledenen; belangrijke doodsoorzaken (korte lijst), leeftijd, geslacht*, 14 februari 2024.

3 Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) & Nederlands Centrum Jeugdgezondheid, *JGZ-richtlijn Preventie Wiegendood*, 2017, p. 17-49.

aan het reeds bestaande systeem voor postmortaal onderzoek in Nederland.⁴ Recentelijk is dit Nederlandse systeem van postmortaal onderzoek onder de loep genomen en langs de lat van de Europese en Nederlandse kaders gelegd.⁵ Het onderzoek na(ar) de dood van een kind, waarbij het kind een bijzondere positie inneemt en waarvoor een aparte regeling bestaat in Nederland, is in de literatuur echter minder belicht.

De huidige procedure is het resultaat van de meerjarige impuls om postmortaal onderzoek bij minderjarigen te verbeteren. Het startpunt voor de verbetering was een enquête uit 1998 onder huis- en kinderartsen, die naar voren bracht dat er in Nederland kindersterftegevallen door mishandeling of verwaarlozing worden gemist.⁶ Dit heeft in 2012 geleid tot de pilot Nader Onderzoek Doodsoorzaak (NODO)-procedure. Deze procedure is in 2016 omgezet in de huidige NODOK-procedure (Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen). Niet alleen de naam en de methode van postmortaal onderzoek van kinderen werd bijgeschaafd, maar ook de doelstelling van het postmortale onderzoek is na tussentijdse evaluatie aangepast. De aanvankelijk hybride medische en justitiële doelstelling van de NODO-procedure met als primaire doel het achterhalen van de doodsoorzaak heeft sinds een ministerieel besluit van 2017 plaatsgemaakt voor het achterhalen van de doodsoorzaak op nadrukkelijk verzoek van de ouders ter ondersteuning in de rouwverwerking.⁷ Het al dan niet nader onderzoeken vindt hierdoor alleen nog plaats met toestemming van de gezagdragende ouders.

Vanuit mensenrechtelijk en kinderrechtelijk perspectief doemen vragen op over de omzetting van de NODO-procedure naar de NODOK-procedure (met toestemming van de gezagdragende ouders). Het uitgangspunt van het IVRK is om het van nature kwetsbare kind te beschermen tijdens het opgroeien en het ontwikkelen naar volwassenheid.⁸ Naast dat er maatregelen tegen iedere vorm van kindermishandeling dienen te worden getroffen, behoren er ook procedures om kindermishandeling te onderzoeken, te voorkomen en op te sporen te bestaan.⁹ Waar het IVRK tegemoetkomt aan de behoefte mensenrechten voor kinderen nader uiteen te zetten, is het EVRM en daarmee artikel 2 EVRM onverkort van toepassing op minderjarigen.¹⁰ Het recht op leven, beschreven in artikel 6 IVRK en artikel 2 EVRM, legt niet alleen een verantwoordelijkheid op staten om het leven van een kind te beschermen, maar legt ook de positieve verplichting op de staat om een overlijden te onderzoeken.¹¹ Hoe verhouden deze verplichtingen zich tot de rechten van ouders om beslissingen te nemen over hun kind?

4 Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde (NVK) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Handelingsprotocol "Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen" (NODOK)*, 2016, versie 1.0. Zie ook artikel 10a lid 2 Wet op de Lijkbezorging (Wlb).

5 C.M. Woudenberg e.a. 'Het Nederlandse systeem van postmortaal onderzoek in het licht van artikel 2 EVRM', *NTM/NJCM-Bull.*, 2023/21.

6 M.M. Kuyvenhoven, C.F. Hekking & Th.B. Voorn, 'Overlijdensgevallen onder 0-18 jarigen door vermoede mishandeling: naar schatting 40 gevallen in 1996 gebaseerd op een enquête onder huisartsen en kinderartsen', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 1998, p. 2515- 2518.

7 *Stert*, 2017, 11750.

8 Artikel 1 IVRK. Zie ook artikel 1:233 BW.

9 Artikel 19 lid 1 en 2 IVRK.

10 A.M. Reneman, 'Het Kinderrechtenverdrag krijgt tanden', *Asiel & Migrantenrecht* 2011/8, p. 349-362.

11 EHRM 18 juni 2013, 48609/06 (*Nencheva e.a./Bulgarije*); European Court of Human Rights, *Factsheet Protection of Minors* (2023); UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *General comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence*, 18 april 2011.

In deze bijdrage worden de vragen beantwoord in hoeverre met de huidige NODOK-procedure wordt voldaan aan de onderzoeksverplichtingen die de Nederlandse staat heeft na een overlijden van een kind en hoe deze plichten zich verhouden tot de rechten van ouders. Allereerst worden de verplichtingen op grond van artikel 2 EVRM en artikel 6 IVRK beschreven. Aansluitend worden de doelstellingen van de NODO- en NODOK-procedure bekeken in het licht van die verplichtingen. De rechten van ouders op grond van artikel 8 en 9 EVRM worden in kaart gebracht, en aan de hand van voorbeelden uit de praktijk en een vergelijking met het Verenigd Koninkrijk wordt onderbouwd of de Nederlandse staat voldoet aan zijn verplichtingen.

2 De internationale verplichtingen met betrekking tot lijkschouw bij minderjarigen

2.1 De verplichtingen op grond van het EVRM en het IVRK

De verplichtingen om te handelen na een overlijden van een kind vloeien voort uit artikel 2 en artikel 3 EVRM en het IVRK. De relevante artikelen zullen worden besproken.

Het EHRM heeft zich uitgesproken over wanneer er onderzoek naar overlijden dient plaats te vinden. In 1995 werd bepaald dat er een ‘effective official investigation’ dient plaats te vinden als er sprake is van overlijden ten gevolge van geweld.¹² Sindsdien zet het Hof ook aan tot laagdrempelig onderzoek in andere zaken dan in het geval van een strafbaar feit.¹³ Artikel 2 EVRM noopt namelijk tot doeltreffend en onafhankelijk onderzoek in situaties waarin een persoon levensbedreigende verwondingen heeft opgelopen, is overleden of is verdwenen onder gewelddadige of verdachte omstandigheden. Hierbij doet het er niet toe of de vermeende verantwoordelijke onbekend is, een natuurlijk persoon of rechtspersoon is of dat de dood zelf veroorzaakt is.¹⁴ In ieder geval moeten de autoriteiten uit eigen beweging handelen zodra de zaak bekend is en kunnen zij het niet aan het initiatief van nabestaanden overlaten om de verantwoordelijkheid op zich te nemen over het uitvoeren van eventuele onderzoeksprocedures.¹⁵

Aangaande de vorm en doeltreffendheid van overlijdensonderzoek heeft het Hof aangegeven dat dit afhangt van de omstandigheden van het specifieke geval. Bij het overlijdensonderzoek moeten alle relevante feiten en de praktische realiteit worden beoordeeld.¹⁶ Het EHRM geeft aan dat het onmogelijk is om de verscheidenheid aan situaties die zich kunnen voordoen te reduceren tot een kale checklist van onderzoekshandelingen of andere vereenvoudigde criteria.¹⁷ Van de overheid wordt verwacht dat zij alle redelijke stappen neemt om bewijs veilig te stellen,

12 EHRM 27 september 1995, 18984/91 (*McCann e.a./Verenigd Koninkrijk*).

13 EHRM 14 december 2010, 74832/01, r.o. 83 (*MizBigárová/Slowakije*).

14 European Court of Human Rights, ‘Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights: Right to life’, 31 augustus 2022, p. 32; W. Duijst-Heesters, C. Woudenberg-van den Broek & V. Soerdjbalie-Maikoe, *De lijkschouw en sectie beschouwd. Een vergelijkend onderzoek naar systemen van lijkschouw en gerechtelijke sectie*, Nederlands Forensisch Instituut 2016, p. 6.

15 EHRM 7 juli 2011, 55721/07, r.o. 165 (*Al-Skeini e.a./Verenigd Koninkrijk*).

16 EHRM 17 juli 2014, 47848/08 (*‘Centre for Legal Resources’ namens Valentin Câmpeanu/Roemenië*); EHRM 16 februari 2021, 4871/16 (*Hanan/Duitsland*).

17 EHRM 18 mei 2000, 41488/98, r.o. 80 (*Velikova/Bulgarije*).

het eventuele letsel vast te leggen en de doodsoorzaak te bepalen.¹⁸ Sectie wordt gezien als een gepast middel om de doodsoorzaak vast te stellen. Elke tekortkoming in het onderzoek, die het vermogen om de doodsoorzaak of de verantwoordelijke vast te stellen ondermijnt, kan deze plicht overtreden en dus resulteren in een schending van het recht op leven.¹⁹

In het licht van het recht op leven, maar ook het verbod op foltering van artikel 3 EVRM, hecht het EHRM waarde aan de beschermingsplicht van verdragstaten tegenover kinderen.²⁰ Uit artikel 3 EVRM vloeit de verplichting voort minderjarigen te beschermen tegen alle vormen van geweld.²¹ In de uitspraak in een Franse zaak, waarbij een achtjarig meisje was overleden ten gevolge van kindermishandeling, concludeert het Hof dat de verplichting om minderjarigen te beschermen tegen mishandeling niet ophoudt bij het opstellen van wet- en regelgeving en het maken van beleid.²² In verschillende zaken waarbij kindermishandeling de dood tot gevolg heeft gehad werd gewezen op de procedurele plicht van de staat om een overlijdensonderzoek te doen.²³

Voortvloeiend uit de artikelen 2 en 3 EVRM werd in 1999 de aanbeveling omtrent de ‘Harmonisation of Medico-Legal Autopsy Rules’ aangenomen, een initiatief vanuit de *European Council of Legal Medicine* (ECLM) ter verbetering van medisch-juridische onderzoeken.²⁴ Deze regels zien voornamelijk op onderzoek in geval van een niet-natuurlijk overlijden, wanneer er een sectie moet worden uitgevoerd en de onafhankelijkheid van medisch-juridische deskundigen. In principe moet een sectie in alle gevallen van een duidelijke of vermoedelijke niet-natuurlijke dood plaatsvinden, zelfs wanneer er tijd verstreken is tussen de oorzakelijke gebeurtenis en de dood. Een van de beschreven situaties, waarin minimaal een sectie dient te volgen, verdient de aandacht met het oog op minderjarigen, namelijk het plotseling en onverwacht overlijden van een kind, daarbij inbegrepen wiegendood.²⁵

Het IVRK biedt bescherming aan het kind. Artikel 19 IVRK bepaalt dat kinderen tegen iedere vorm van lichamelijk of geestelijk geweld beschermd dienen te worden. Artikel 19 lid 2 IVRK verplicht tot een doeltreffende procedure voor onder andere opsporing, melding en onderzoek van kindermishandeling en indien van toepassing inschakeling van rechterlijke instanties. Het VN-Kinderrechtencomité stelt dat beoordeling van de doodsoorzaken van en letsel bij kinderen en systematische reviews van overlijdens van kinderen van belang zijn bij het vaststellen van onderliggende oorzaken van geweld en het inzetten van acties om de oorzaken aan te pakken.²⁶

18 EHRM 30 maart 2016, 5878/08, r.o. 233 (*Armani Da Silva/Verenigd Koninkrijk*); EHRM 27 juni 2000, 21986/93, r.o. 106 (*Salman/Turkije*); EHRM 16 februari 2021, 4871/16, r.o. 202 (*Hanan/Duitsland*).

19 EHRM 7 juli 2011, 55721/07, r.o. 166 (*Al-Skeini e.a./Verenigd Koninkrijk*).

20 EHRM 3 oktober 2017, 23022/13, r.o. 50 (*D.M.D./Roemenië*).

21 UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *General comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence*, 18 april 2011.

22 EHRM 4 juni 2020, 5343/15 en 16806/15 (*Association Innocence en Danger et Association Enfance et Partage/Frankrijk*), *EHRC Updates* 2020/162, m.nt. M.R. Bruning.

23 EHRM 18 juni 2013, 48609/06 (*Nencheva e.a./Bulgarije*). European Court of Human Rights, *Factsheet Protection of Minors* (2023).

24 Raad van Europa, *Recommendation 1159* (1991) en Raad van Europa, *Recommendation No. R (99) 3* (1999).

25 Raad van Europa, *Recommendation No. R (99) 3* (1999), lid 2 sub b.

26 UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *General comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence*, 18 april 2011.

2.2 Conflicterende belangen bij het overlijdensonderzoek

De rechten van kinderen in het IVRK zijn onlosmakelijk verbonden met de positie van de ouders en/of andere verzorgers. Het gaat dan om een preciaire belangenafweging in de driehoek tussen kind, ouders en overheid, waarin frictie kan ontstaan met het recht op privacy (artikel 8 EVRM).²⁷ Ook het recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst (artikel 9 EVRM) kan een tegenstrijdig belang vormen bij de procedurele plicht de doodsoorzaak te onderzoeken.

2.2.1 Artikel 8 EVRM

Uit jurisprudentie van het EHRM kan worden opgemaakt dat de overheid een inbreuk mag maken op het recht op een privé- en gezinsleven wanneer er redenen zijn om aan kindermishandeling te denken.²⁸ Een dergelijke inbreuk kan bestaan uit het beperken van het beslissingsrecht van ouders. In verschillende zaken werd de vraag gesteld of artikel 8 EVRM was geschonden in het kader van kindbeschermingsmaatregelen bij een vermoeden van kindermishandeling.²⁹ Om kindermishandeling te kunnen detecteren is laagdrempelig onderzoek noodzakelijk. Het is echter de vraag in welke mate er inbreuk mag worden gemaakt op het recht op privéleven wanneer directe aanwijzingen ontbreken, maar kindermishandeling ook niet uitgesloten kan worden, zoals in een situatie waarin een kind plotseling overlijdt. Het Hof erkent dat het een delicaat gebied betreft voor de overheid om een evenwicht te vinden tussen de noodzaak gevaar niet over het hoofd te zien en het recht op het gezinsleven te garanderen.³⁰

Daarnaast hebben nabestaanden het recht op gezins- en familielevens. Dit recht op *family life* heeft een brede reikwijdte.³¹ Het Hof merkt op dat de uitoefening van het recht op gezins- en familielevens voornamelijk betrekking heeft op relaties tussen levenden, maar in bepaalde situaties kan het recht op *family life* zich uitstrekken tot na de dood.³² Het Hof beschouwde de buitensporige vertraging door de Franse autoriteiten bij het terugbrengen van het lichaam van een kind na een sectie als inmenging in het privé- en gezinsleven van de klagers.³³ Artikel 8 EVRM was daarnaast van toepassing op de vraag of een moeder het recht had om de familienaam op de grafsteen van haar doodgeboren kind te wijzigen.³⁴ Ook de begrafenis van een doodgeboren baby in een gemeenschappelijk graf zonder de moeder te informeren en vervolgens

27 M. Bruning, 'Zorg voor kinderen en het IVRK. De verhouding tussen ouders, kinderen en jeugdzorg en jeugdbescherming', *NTM/NJCM-Bull.*, 2005, p. 737; W. Duijst, 'Meldplicht kindermishandeling voor professionele hulpverleners?', *NTM/NJCM-Bull.* 2007, p. 3-4.

28 EHRM 23 maart 2010, 45901/05 en 40146/06 (*M.A.K. en R.K./Verenigd Koninkrijk*); EHRM 30 september 2008, 38000/05 (*R.K. en A.K./Verenigd Koninkrijk*).

29 EHRM 23 maart 2010, 45901/05 en 40146/06, r.o. 69 (*M.A.K. en R.K./Verenigd Koninkrijk*); EHRM 30 september 2008, 38000/05, r.o. 36 (*R.K. en A.K./Verenigd Koninkrijk*); EHRM 4 juni 2020, 15343/15 en 16806/15, r.o. 4 (*Association Innocence en Danger et Association Enfance et Partage/Frankrijk*), *EHRC Updates* 2020/162, m.nt. M.R. Bruning.

30 EHRM 4 juni 2020, 15343/15 en 16806/15, r.o. 162 (*Association Innocence en Danger et Association Enfance et Partage/Frankrijk*), *EHRC Updates* 2020/162, m.nt. M.R. Bruning.

31 EHRM 29 april 2002, 2346/02, r.o. 61 (*Pretty/Verenigd Koninkrijk*).

32 EHRM 13 september 2005, 42639/04, r.o. 2 (*Jones/Verenigd Koninkrijk*).

33 EHRM 30 oktober 2001, 37794/97, r.o. 36 (*Pannullo en Forte/Frankrijk*).

34 EHRM 2 juni 2005, 7785/01 (*Znamenskaya/Rusland*).

het vervoer van het lichaam in een gewoon busje, vormden een inbreuk op het recht op privé- en gezinsleven van de nabestaanden.³⁵

De rechten van nabestaanden kunnen op gespannen voet staan met de positieve verplichting een effectief overlijdensonderzoek te doen, zo illustreert de zaak *Solska en Rybicka/Polen*. Beide klagsters hebben hun echtgenoot verloren bij een vliegcrash in Rusland, waarbij het overlijdensonderzoek initieel door Rusland heeft plaatsgevonden. Nadien is er door Polen een nieuw strafrechtelijk onderzoek opgestart waarbij werd opgedragen de inmiddels begraven lichamen op te graven vanwege mogelijke onzorgvuldigheden in het Russische onderzoek ten aanzien van de identificatie en het vaststellen van de doodsoorzaak. Tegen de wil van klagsters werden de lichamen opgegraven, ook al droegen zij aan dat zij destijds bij de identificatie aanwezig waren geweest en zeker te zijn over de vaststelling van de identiteiten. Het EHRM oordeelde dat sprake was van een schending van artikel 8 EVRM.³⁶

De eisen van een doeltreffend onderzoek moeten zo goed als mogelijk worden verzoend met artikel 8 EVRM, maar er kunnen omstandigheden zijn waarin exhumatie (opgraving van het lichaam) gerechtvaardigd is ondanks het verzet van familieleden.³⁷ Op dit specifieke punt acht het EHRM het mogelijk dat onderzoek naar de doodsoorzaak zwaarder weegt dan bescherming van het privéleven van nabestaanden. In het geval van conflicterende belangen op grond van artikel 2 EVRM en artikel 8 EVRM dient een juist evenwicht gevonden te worden, rekening houdend met de betreffende casus.³⁸ Met de mogelijkheid om de eisen vanuit artikel 2 EVRM te laten prevaleren boven de belangen van nabestaanden, onderstreept het Hof het belang van effectief overlijdensonderzoek, ook in afwezigheid van toestemming van nabestaanden. Van belang is dat ook al vervallen de rechten van een persoon op artikel 8 EVRM na de dood, er wel een plicht is tot respectvolle behandeling van het lichaam.³⁹

2.2.2 Artikel 9 EVRM

Volgens artikel 9 lid 1 EVRM heeft eenieder het recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, hetgeen tot uitdrukking gebracht moet kunnen worden in de praktische toepassing ervan. In lid 2 van dit artikel is opgenomen welke belangen een inbreuk op lid 1 kunnen rechtvaardigen, waaronder de bescherming van de volksgezondheid. Over het algemeen is er een ruime beoordelingsmarge voor de nationale staat als het gaat om noodzakelijke maatregelen ter bescherming van de volksgezondheid.⁴⁰ In het kader van overlijdensonderzoek dient de belangenafweging tussen de vrijheid van het hebben van religieuze overtuigingen enerzijds en

35 EHRM 14 februari 2008, 55525/00 (*Hadri-Vionnet/Zwitserland*).

36 EHRM 20 september 2018, 30491/17 en 31083/17, r.o. 121 (*Solska en Rybicka/Polen*).

37 EHRM 20 september 2018, 30491/17 en 31083/17 (*Solska en Rybicka/Polen*), *Sdu European Human Rights Cases* 2018/11, p. 708-711, m.nt. A.C. Hendriks.

38 EHRM 20 september 2018, 30491/17 en 31083/17, r.o. 123 (*Solska en Rybicka/Polen*).

39 Te vergelijken met artikel 11 Grondwet. W. Duijst & T. Naujocks, *Over lijken. De dood en daarna, vanuit juridisch-medisch perspectief*, Apeldoorn: Maklu 2016, p. 22-23.

40 EHRM 8 april 2021, 47621/13, 3867/14, 73094/14, 19298/15, 19306/15 en 43883/15, r.o. 274-275 en 280 (*Vavoiëka e.a./ Tsjechië*).

vereisten voor de volksgezondheid anderzijds zorgvuldig te gebeuren.⁴¹ Zo zag het Hof een schending van de artikelen 8 en 9 EVRM in de zaak *Polat/Oostenrijk*, waarbij artsen een sectie hebben uitgevoerd bij een prematuur geboren overleden baby met een zeldzaam syndroom, terwijl de moeder zich hier sterk tegen verzette.⁴² Door de sectie zou er geen islamitische begrafenis meer kunnen plaatsvinden, aangezien het lichaam daarvoor intact moet zijn. De Oostenrijkse autoriteiten droegen aan dat de sectie zonder toestemming in het belang van wetenschappelijke en publieke belangen volgens nationale wetgeving gerechtvaardigd was. De sectie was, aldus de artsen, niet alleen nodig ter verduidelijking van de doodsoorzaak, maar ook ter preventie van ziekte in toekomstige zwangerschappen. Indien er geen (wetenschappelijke of strafrechtelijke) noodzakelijkheid wordt gezien, moet er volgens Oostenrijkse wetgeving wél om toestemming worden gevraagd. Het Hof erkent het wetenschappelijk belang in deze zaak, maar stelt dat er in het kader van de noodzakelijkheid een betere belangenafweging plaats had moeten vinden, waarbij het bijzondere belang van klaagster meegewogen had moeten worden. Vanwege het ontbreken van deze afweging heeft het Hof geoordeeld dat sprake was van een schending van artikel 8 en 9 EVRM.⁴³ Afhankelijk van de omstandigheden van het geval kunnen religieuze of andersoortige overtuigingen van ouders van ondergeschikt zijn aan andere belangen. Een zorgvuldige belangenafweging is cruciaal.

3 Overlijdensonderzoek in Nederland en de totstandkoming van artikel 10a Wlb

Volgens artikel 3 van de Wet op de lijkbezorging (Wlb) moet de schouw van het lichaam van de overledene zo spoedig mogelijk plaatsvinden om de aard van het overlijden vast te stellen. Vanwege het recht op lichamelijke integriteit dat voort blijft bestaan na de dood, dient er een wettelijke basis te zijn voor onderzoekshandelingen bij een overledene.⁴⁴ In principe kan de behandelend arts de lijkschouw uitvoeren, maar zonder overtuiging van een natuurlijk overlijden dient de forensisch arts betrokken te worden. Bij aanwijzingen voor een niet-natuurlijk overlijden wordt te allen tijde contact gezocht met de officier van justitie. Sectie kan plaatsvinden met toestemming van de familie (artikel 72 Wlb) of in het kader van een strafrechtelijk onderzoek (artikel 73 Wlb). De procedure voor volwassenen en kinderen is in principe gelijk. Met betrekking tot de invulling van *European Autopsy Rules* dient opgemerkt te worden dat Nederland deze aanbevelingen heeft aangenomen, op de voorwaarde niet aan de vereisten in lid 2 (gronden en minima voor sectie) te hoeven voldoen. Nederland bepaalt dus zelf op welke grond een sectie plaatsvindt.⁴⁵

41 European Court of Human Rights, *Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights: Freedom of thought, conscience and religion*, 31 augustus 2022, p. 34.

42 EHRM 20 juli 2021, 12886/16 (*Polat/Oostenrijk*).

43 EHRM 20 juli 2021, 12886/16, r.o. 89-91 (*Polat/Oostenrijk*).

44 Artikel 11 Grondwet.

45 W. Duijst-Heesters, C. Woudenberg-van den Broek, & V. Soerdjbalie-Maikoe, *De lijkschouw en sectie beschouwd. Een vergelijkend onderzoek naar systemen van lijkschouw en gerechtelijke sectie*, Nederlands Forensisch Instituut 2016, p. 54.

Vanaf 1991 is in de Nederlandse politiek gesproken over de noodzaak van het doen van onderzoek naar een overlijden van een kind.⁴⁶ Voor een goed begrip van de materie wordt de totstandkoming van de huidige procedure van postmortaal onderzoek bij kinderen besproken.

Aanleiding voor de politieke discussie over postmortaal onderzoek bij een overlijden van een kind was de landelijke enquête van Van Kuyvenhoven onder huis- en kinderartsen aangaande het vermoeden van onderrapportage van overlijden door kindermishandeling. De discrepantie zat in de veertien gevallen van overlijden gemeld bij de Bureaus Vertrouwensarts Kindermishandeling en slechts twee gevallen van overlijden door mishandeling bij het Centraal Bureau voor de Statistiek in het jaar 1994.⁴⁷ De schatting was dat er veertig minderjarigen zijn overleden ten gevolge van kindermishandeling in 1996, waarvan meer dan de helft 0-2-jarigen betreffen. In zeven gevallen is er naar schatting een natuurlijk overlijden afgegeven.⁴⁸

Hierop gaven verschillende ministeries de opdracht tot vervolgonderzoek aan het adviesbureau Van Montfoort, waarop de richtlijnen voor het overlijden van minderjarigen volgden. Dit gaf de aanzet tot twee wetsvoorstellen in 2006. Als eerst diende Kamerlid Arib een initiatiefwetsvoorstel in met hierin de wettelijke verplichting van het nieuwe artikel 7a Wlb om bij alle overlijdensgevallen van minderjarigen standaard een forensisch arts in te schakelen.⁴⁹ Ze verwijst hierbij naar het geringe voorkomen van het schouwen van kinderen door huisartsen en het gebrek aan expertise dat hiermee gepaard gaat.⁵⁰ De schouw van de forensisch arts zou niet louter een administratieve handeling zijn en maakt de kans groter dat moeilijk herkenbare symptomen van kindermishandeling aan het licht komen.⁵¹ Het middel om zonder evidente noodzaak in alle gevallen een schouw te laten plaatsvinden door de forensisch arts, wordt door de Raad van State niet als evenredig gezien om het doel te bereiken niet-natuurlijk overlijden door kindermishandeling aan het licht te brengen. De Raad van State vraagt dan ook om een meer proportionele en minder belastende uitweg.⁵²

Vervolgens diende in dezelfde periode de regering een wetsvoorstel in.⁵³ In het voorstel wordt in artikel 10a Wlb het Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak (NODO) gepresenteerd. Hierbij moet de behandelend arts overleg hebben met de forensisch arts om zijn overtuigingen over de aard van overlijden te bespreken en deze desgewenst te toetsen. De forensisch arts lijkt alleen een adviserende rol te hebben, aangezien het de beslissing van de behandelend arts blijft of hij een overlijdensverklaring afgeeft.⁵⁴ In tegenstelling tot het voorstel van Arib wordt het niet als meerwaarde gezien een schouw standaard door de forensisch arts te laten verrichten, maar als onnodig zware belasting, aangezien minderjarigen overwegend aan een natuurlijke dood overlijden. Indien de oorzaak van het overlijden onverklaard is, kan via artikel 10a lid 2

46 *Kamerstukken II* 1990/91, 21818 en 21980, nr. 6.

47 Kuyvenhoven, Hekking & Voorn 1998 (*supra* noot 6), p. 2515.

48 Kuyvenhoven, Hekking & Voorn 1998 (*supra* noot 6), p. 2516.

49 *Kamerstukken II* 2005/06, 30564, nr. 3. Mevrouw K. Arib was van 1998-2022 (met uitzondering van drie maanden in 2006 en 2007) Tweede Kamerlid namens de PvdA.

50 *Kamerstukken II* 2005/06, 30564, nr. 3, p. 9-10.

51 W. Duijst & C. Das, 'Het kind, de dokter en de dood. Bespiegelingen op het wetsvoorstel tot wijziging van de Wet op de lijkbezorging', *Tijdschrift voor Gezondheidsrecht* 2007/2, p. 206-207.

52 *Kamerstukken II* 2005/06, 30564, nr. 4.

53 *Kamerstukken II* 2005/06, 30696, nr. 1. Het wetsvoorstel werd ingediend door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, J.W. Remkes namens de VVD, de minister van Justitie, J.P.H. Donner namens het CDA en de staatssecretaris van VWS, C.I.J.M. Ross-van Dorp namens het CDA.

54 *Kamerstukken II* 2005/06, 30696, nr. 3. p. 15.

de NODO-procedure ingezet worden. Deze procedure is nadrukkelijk gericht op het vaststellen van de doodsoorzaak en oorspronkelijk niet strafrechtelijk van aard, nochtans is er alertheid op mogelijke strafbare feiten en indien noodzakelijk een korte lijn naar de officier van justitie. Aan een door de regering aangestelde NODO-commissie is het de taak de procedure uit te werken in richtlijnen, protocollen en formulieren.⁵⁵ In 2010 is dit artikel 10a Wlb in werking getreden. Via artikel 74 Wlb kan bij de rechter om vervangende toestemming voor sectie worden gevraagd als de toestemming van de ouders ontbreekt.

4 Van NODO-pilot naar de huidige NODOK-procedure

Na de inwerkingtreding van artikel 10a Wlb in 2010 en het 2^e, 3^e en 4^e lid hiervan in 2012, werd de NODO-procedure geconcretiseerd in de vorm van een pilot in de academische centra van Amsterdam en Utrecht gedurende vijftien maanden. Tijdens de procedure onder leiding van de forensisch arts, wordt er informatie bij ouders en derden verzameld (artikel 10a lid 3 Wlb), vindt er een uitwendige schouw plaats door de forensisch arts en kinderarts en kan er lichaamsmateriaal worden afgenomen. Hierna vindt er een tussenevaluatie plaats, waarna na toestemming van beide ouders (artikel 74 lid 1 Wlb) een klinische sectie kan volgen.⁵⁶ Deze pilot werd geëvalueerd. Er werd geconcludeerd dat de NODO-pilot effectief was in het achterhalen van de doodsoorzaak, de medische doelstelling. De justitiële doelstelling, het opsporen van kindermishandeling, werd echter niet behaald.⁵⁷ Deze 'hybride' doelstelling samen met de arbeidsintensieve, emotioneel belastende en financiële aspecten gaven aanleiding om per 1 januari 2014 de NODO-procedure stop te zetten.⁵⁸ Bovendien bleek dat twee zaken aan de kinderrechter waren voorgelegd teneinde vervangende toestemming voor de sectie te krijgen. In beide zaken is de vervangende toestemming niet verleend.⁵⁹

Het stopzetten van de NODO-procedure sloeg een kloof tussen de wettelijke verplichting nader onderzoek te verrichten en de ontbrekende praktische vormgeving, hetgeen vragen oproep vanuit de beroepsgroepen.⁶⁰ Vanwege de ondervonden meerwaarde kwam er de vraag tot een vervolg. De toenmalig Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport gaf gehoor aan deze oproep en kondigde de huidige NODOK-procedure aan die vanaf 1 augustus 2016 zou gelden. In tegenstelling tot de voorgaande NODO-procedure is de doelstelling niet langer het opsporen van strafbare feiten. In de NODOK-procedure staat het achterhalen van de doodsoorzaak op nadrukkelijk verzoek van de ouders centraal. Meer duidelijkheid over het overlijden van het

55 *Kamerstukken II 2005/06*, 30696, nr. 3. p. 4.

56 NODO-Commissie onder leiding van G. Van der Wal, 'Protocol NODO-procedure: procedure nader onderzoek doodsoorzaak van onverklaard overlijden van minderjarigen', 29 september 2006 (bijlage bij *Kamerstukken II 2005/06*, 30696, nr. 5).

57 PricewaterhouseCoopers (PwC), *NODO-evaluatieonderzoek. Onderzoek naar de effectiviteit van de NODO-procedure in het achterhalen van de aard van het onverwacht en onverklaard overlijden van minderjarigen in Nederland*, 11 oktober 2013, p. 16-17 (bijlage bij *Kamerstukken II 2013/14*, 33750 XVI, nr. 80).

58 *Kamerstukken II 2013/14*, 33750 XVI, nr. 80, p.11.

59 Rb. Amsterdam 11 december 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY8242; Rb. Midden-Nederland 18 februari 2013, ECLI:NL:RBMNE:2013:BZ2754.

60 De beroepsgroepen betreffen de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG), de Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde (NVK), het Forensisch Medisch Genootschap (FMG) en de GGD GHOR-Nederland. Zie ook S. Paauw, 'Zorgen na Stopzetten NODO', *Medisch Contact* 27 januari 2014.

kind kan ouders ondersteunen in de rouwverwerking.⁶¹ Ook hoeft de procedure minder uitgebreid te zijn en dient het als toevoeging gezien te worden op dat waar bestaande protocollen tekortschieten.⁶² Het opstellen van een protocol werd in handen gelegd van de Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde (NVK) en het Forensisch Medisch Genootschap (FMG). Tevens zijn er in plaats van twee universitaire centra, zes centra aangesloten waarin de procedure kan plaatsvinden.⁶³

Het vertrekpunt voor de huidige NODOK-procedure is het gesprek tussen de behandelend arts en de forensisch arts, hetgeen bij elk overlijden van een minderjarige dient te gebeuren. Indien de overtuiging voor een natuurlijk overlijden duidelijk aanwezig is, dan blijft het bij een registratie van de melding door de forensisch arts. De forensisch arts gaat ter plaatse om een lijkschouw te verrichten wanneer de doodsoorzaak onduidelijk is. Als er na deze schouw geen aanwijzingen zijn voor een niet-natuurlijk overlijden, behoort de NODOK-procedure tot de mogelijkheden. Hierop gaan de forensisch arts en de dienstdoende (NODOK) kinderarts van het betreffende universitair medisch centrum (UMC) in overleg waarbij gegevens worden uitgewisseld en praktische zaken worden afgesproken. Vervolgens dienen beide ouders aan te geven of zij toestemming geven voor het nader onderzoek en zo ja, welk nader onderzoek.⁶⁴ Als de ouders instemmen, begint de NODOK-procedure met het onderzoek van de forensisch arts met bemonstering van lichaamsmaterialen op de locatie waar het overleden kind zich bevindt. In het UMC vindt er volgens protocol een schouw plaats door de NODOK-kinderarts in samenwerking met de forensisch arts. Hierbij worden monsters afgenomen en veiliggesteld voor verder onderzoek. Gedacht kan worden aan bloed en urine (al dan niet eerder afgenomen door de forensisch arts), maar ook glasvocht, faeces (ontlasting) en liquor (hersenvocht). Onder andere metabool, toxicologisch en microbiologisch onderzoek kan overwogen worden. Nadien vindt radiologisch onderzoek plaats in de vorm van een CT-scan, soms een MRI-scan en skelet-status.⁶⁵ De NODOK-kinderarts verzamelt alle uitkomsten van het aanvullend postmortaal onderzoek en vraagt bij andere hulpverleners gegevens op. Er vindt een tussenevaluatie plaats met de forensisch arts waarbij de volgende drie opties overwogen worden: natuurlijk overlijden met bekende doodsoorzaak, niet-natuurlijk overlijden en een onbekende doodsoorzaak. Met de ouders wordt vervolgens overlegd of de NODOK-procedure vervolgd wordt met een sectie. De sectie wordt volgens het NODOK-protocol uitgevoerd door een patholoog.⁶⁶ Bij een tweede evaluatiemoment zorgt de NODOK-kinderarts voor het samenbrengen van alle gegevens en wordt een voorlopige conclusie getrokken, waarbij de ouders worden ingelicht. In overleg met de forensisch arts worden vervolgens de overlijdenspapieren ingevuld. Tot slot wordt geïnventariseerd of er extra hulp nodig is en hoe aan deze nazorg vormgegeven kan worden.⁶⁷

61 Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde (NVK) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Handelingsprotocol "Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen"* (NODOK), p. 6.

62 *Kamerstukken II* 2014/15, 34000 XVI, nr. 8; *Kamerstukken II* 2015/16, 34300 XVI, nr. 164.

63 Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde (NVK) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Handelingsprotocol "Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen"* (NODOK).

64 Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde (NVK) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Handelingsprotocol "Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen"* (NODOK), formulier 02.

65 Een reeks röntgenfoto's waarbij het gehele skelet van het kind in beeld gebracht wordt.

66 Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde (NVK) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Handelingsprotocol "Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen"* (NODOK), p. 16-17.

67 Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde (NVK) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Handelingsprotocol "Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen"* (NODOK), p. 17-18.

Over de periode van 1 augustus 2016 tot 1 juni 2018 is er in augustus 2018 een evaluatierapport verschenen ten behoeve van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Niet alleen de effectiviteit van de procedure kwam aan bod, maar ook de bijdragen per onderzoek voor de doodsoorzaak en de ervaring van ouders.⁶⁸ Tijdens de eerste subsidieperiode zijn er 65 casussen geweest, waarvan in 84% een doodsoorzaak is gevonden. Alle onderzoeken beschouwd, werd in 16 gevallen toestemming gegeven voor de volledige procedure inclusief volledige sectie.⁶⁹ De procedure is in één geval afgebroken vanwege het vermoeden op een niet-natuurlijk overlijden en overgedragen aan het Nederlands Forensisch Instituut (NFI). Verdere gegevens hieromtrent zijn onbekend. Zowel aan het doel om de doodsoorzaak te achterhalen als aan het doel zorg voor nabestaanden te bieden, lijkt de NODOK-procedure te voldoen. Opgemerkt dient te worden dat er grote verschillen tussen het aantal procedures per regio gezien werden. De rollen van de behandelend arts en forensisch arts zijn hierbij cruciaal. Er is momenteel geen zicht op de mate waarin overlegd wordt met een forensisch arts bij het overlijden van een kind en of de NODOK-procedure aangeboden wordt.⁷⁰ Naar aanleiding van de evaluatie van de NODOK-procedure is de subsidietermijn verlengd voor een periode van 5 jaar, tot 1 juli 2024.⁷¹

5 Nationale rechters: vervangende toestemming

Artikel 74 Wlb biedt de forensisch arts de gelegenheid om bij de rechter voor vervangende toestemming voor sectie te verzoeken. Volgens lid 3 van artikel 74 Wlb verleent de rechtbank deze toestemming, tenzij het belang om de doodsoorzaak van minderjarigen vast te stellen niet opweegt tegen de gevolgen die inwilliging van het verzoek voor de ouder zou hebben. In principe zou de toestemming dus verleend dienen te worden.⁷² De wetsuitleg in de memorie van toelichting staat in schril contrast met de uitspraken in de twee rechtszaken na het invoeren van de NODO-pilot.⁷³

Als eerst verzocht een forensisch arts bij de Rechtbank Amsterdam om vervangende toestemming tot sectie bij een jongen, met uitgebreide medische voorgeschiedenis maar zonder duidelijke doodsoorzaak. Onderzoek in de vorm van bemonstering van oogbolvocht, bloed en urine en een CT-scan hebben geen duidelijkheid kunnen verschaffen. In het belang van het opsporen van een mogelijke aangeboren hartafwijking voor andere kinderen in het gezin, wilde de arts een sectie. Moeder stemde hier niet mee in vanwege het standpunt dat hij al genoeg ellende

68 Universitair Medisch Centrum Utrecht (UMCU) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Evaluatierapport NODOK-procedure ten behoeve van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen*, 2018 (bijlage bij *Kamerstukken II 2018/19 35000 XVI* nr. 92).

69 Universitair Medisch Centrum Utrecht (UMCU) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Evaluatierapport NODOK-procedure ten behoeve van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen*, augustus 2018, p. 13.

70 Universitair Medisch Centrum Utrecht (UMCU) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Evaluatierapport NODOK-procedure ten behoeve van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen*, augustus 2018, p. 17.

71 *Kamerstukken II 2018/19*, 35000 XVI, nr. 92.

72 *Kamerstukken II 2005/06*, 30696, nr. 3, p. 21 (MvT).

73 Rb. Amsterdam 11 december 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY8242; Rb. Midden-Nederland 18 februari 2013, ECLI:NL:RBMNE:2013:BZ2754.

had meegemaakt in zijn leven en hem tevens zonder littekens wilde begraven op basis van religieuze gronden. In de overwegingen weegt de kinderrechter het algemene belang af tegen de belangen van moeder. Hierbij concludeert de rechter uit de wetstekst en memorie van toelichting dat het voornaamste doel van sectie het verkrijgen van inzicht in factoren die een rol spelen bij fatale kindermishandeling is. De rechter komt dan tot het besluit dat dit algemene belang niet opweegt tegen het belang van moeder, welke sectie onverdraaglijk vindt. Het vermoeden van een niet-natuurlijke dood is namelijk niet aanwezig. Verder wordt het belang een mogelijk erfelijk belaste doodsoorzaak aan het licht te brengen terzijde schoven als medisch/ethisch nog te omstrepen.⁷⁴ Eerder werd gewezen op het voorbijgaan aan de doelstelling van de wetgever door deze uitspraak: het primaire belang van het vaststellen van de doodsoorzaak.⁷⁵ Volgens hoogleraar Hendriks laat de uitspraak zien dat, door het verenigen van het NODO-onderzoek tot het verkrijgen van inzicht bij mishandeling, de Rechtbank Amsterdam de procedure niet goed heeft begrepen.⁷⁶ Niet alleen de doelstelling van deze wetgeving wordt onzes inziens aan de kant geschoven in deze zaak, maar ook maakt de rechter een onjuiste afweging door aan het algemene belang te toetsen, in plaats van het belang van het kind. Daarnaast lijkt de rechter volledig aan het feit voorbij te gaan dat als er sprake zou zijn van aanwijzingen voor een niet-natuurlijk overlijden, de vervangende toestemming nooit verzocht zou zijn, maar de officier van justitie aan zet was geweest.

Hierna volgde een tweede uitspraak, van de Rechtbank Midden-Nederland, waarin de vraag voor vervangende toestemming werd voorgelegd inzake het plotseling overlijden van een jong meisje in haar wieg.⁷⁷ Zij was zes weken te vroeg geboren en sinds haar geboorte snotterig. Middels een sectie wilden de artsen onderzoeken of het snotterig zijn met het overlijden te maken heeft gehad. Aanvullend onderzoek in de vorm van bemonstering van lichaamsmaterialen, röntgenfoto's en een CT-scan hebben geen duidelijkheid verschaft. Volgens de forensisch arts zou er tevens informatie over erfelijke belasting aan het licht kunnen komen, in het belang van de andere kinderen in het gezin. Ouders weigerden de sectie vanwege hun geloof in reïncarnatie. De rechter concludeert uit de wetsgeschiedenis dat het achterhalen van kindermishandeling het voornaamste doel is. Ook kan het ophelderen van de doodsoorzaak bevrijdend werken. Uiteindelijk besluit de rechter dat voorrang moet worden gegeven aan de sterke overtuiging van de ouders. Er is namelijk geen sprake van een aanwijzing voor een strafbaar feit en tevens geldt de bevrijdende werking van het weten van de doodsoorzaak in dit geval niet. De sectie zal rouwverwerking in de weg staan. Opvallend in deze uitspraak is dat de rechter stelt dat er geen aanwijzingen voor een strafbaar feit zijn. Wanneer die aanwijzingen er echter waren geweest, zou geen NODO-procedure zijn opgestart. Door de rechter werd wederom aan de doelstelling van de NODO-procedure voorbijgegaan.

74 Rb. Amsterdam 11 december 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY8242.

75 W. Duijst, 'Notitie uitspraak NODO', *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 2013/19, p. 1-3.

76 F. Jensma, 'De Uitspraak: 'Mag een lijkschouwing plaatsvinden als de ouders dat weigeren?', *NRC* 25 februari 2013.

77 Rb. Midden-Nederland 18 februari 2013, ECLI:NL:RBMNE:2013:BZ2754.

6 Een greep uit de praktijk: drie uitspraken

Doordat de huidige NODOK-procedure ingericht is op de belangen van ouders, is toestemming allesbepalend voor het al dan niet uitvoeren van een procedure. Om de procedure te laten slagen zijn belangrijke rollen weggelegd voor de behandelend arts, forensisch arts en de ouders. Alleen als al deze partijen hetzelfde doel voor ogen hebben, namelijk het achterhalen van de doodsoorzaak, kan de NODOK-procedure in gang worden gezet. In het navolgende zullen drie casussen worden besproken die het belang van nader onderzoek naar een doodsoorzaak van een kind onderstrepen.

*Casus bloeding*⁷⁸

De eerste casus betreft een overlijden van een kind van acht maanden, waarover het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden uitspraak heeft gedaan. In deze casus werd tijdens de NODOK-procedure van een kindje van 8 maanden oud bloed in het hersenvocht aangetroffen, hetgeen past bij een type hersenbloeding dat gezien kan worden bij *Abusive Head Trauma* (AHT). Na deze vondst is de NODOK-procedure per direct gestopt en omgezet in een strafrechtelijk onderzoek waarbij er een gerechtelijke sectie is gelast. Door deskundigen is met behulp van radiologisch onderzoek en neuropathologisch onderzoek geconcludeerd dat deze bevindingen passend zijn bij ernstig hoofdtrauma doorgemaakt bij leven. In dit geval hebben ouders toestemming gegeven voor het NODOK-onderzoek. Indien in deze zaak geen NODOK-procedure was uitgevoerd omdat toestemming ontbrak, dan was geen doodsoorzaak door geweld gevonden. Een niet-natuurlijk overlijden kan dan over het hoofd worden gezien.

*Casus GHB*⁷⁹

Na een melding van een reanimatie thuis is het kind in ernstige toestand naar het ziekenhuis overbracht. Hier is zij overleden, nadat na het inzetten van verschillende onderzoeken de behandeling is gestaakt vanwege het vastgestelde ernstige hersenletsel met zeer slechte prognose. De forensisch arts is betrokken en heeft een verklaring van natuurlijk overlijden afgegeven bij een onbekende doodsoorzaak. Ongeveer een maand na het overlijden zijn resultaten van het metabole onderzoek op materiaal dat nog bij leven is afgenomen bekend geworden. Er werd in het kader van een onderzoek naar stofwisselingsziekten, een hoge concentratie GHB in de urine aangetroffen, waarover verschillende deskundigen in rapportages hebben verklaard dat het veel waarschijnlijker is dat het kind is overleden aan een GHB-intoxicatie dan als gevolg van een ziekelijke oorzaak of trauma. Moeder verklaarde uiteindelijk, na eerst haar gebruik tegenover artsen en politie verzwegen te hebben, dat zij in het bijzijn van haar kind GHB gebruikte. Zij wordt veroordeeld voor dood door schuld in de vorm van roekeloosheid. Indien dit doodzieke kind het ziekenhuis niet levend had gehaald en er geen bloed- en urineafname was geweest, schetst dit geval het trieste voorbeeld van hoe dood door toedoen van ouders onopgemerkt kan blijven. Van de NODOK-procedure, ingericht voor het achterhalen van de

78 Rb. Overijssel 12 januari 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:72; Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 29 augustus 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:7375.

79 Rb. Midden-Nederland 2 maart 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:805.

doodsoorzaak van kinderen, ontbreekt hier elk spoor. De professionele behoefte de doodsoorzaak op te helderen bij dit plotselinge overlijden is vanzelfsprekend, maar loopt simpelweg op niets uit bij een veto van de ouder.

*Casus kogel*⁸⁰

Een volgend voorbeeld is te vinden in de uitspraak aangaande het overlijden van een 15-jarige jongen na het spelen met een revolver met zijn neef, tevens verdachte. Het wapen is afgegaan, waarna de jongen werd gereanimeerd. Bij het aankomen van de hulpdiensten is verzwegen dat er geschoten was. Uiteindelijk is de jongen in het ziekenhuis korte tijd na het incident overleden. Bij de lijkschouw is een inschotopening gemist. Als doodsoorzaak werd gedacht aan een long-embolie. Er werd geen nader onderzoek ingezet. Het lichaam werd begraven. In een strafrechtelijk onderzoek dat later, om niet in de uitspraak beschreven redenen, is gestart, is besloten het lichaam op te graven, waarna er bij een sectie een inschotopening met schottraject gezien wordt. Het bloedverlies dat hierbij is opgetreden is de doodsoorzaak. Indien een postmortale CT-scan van het gehele lichaam in het kader van de NODOK-procedure had plaatsgevonden, dan was op de beelden een projectiel gezien, hetgeen ook een directe reden geweest zou zijn geweest om een strafrechtelijk onderzoek te starten.

7 Rechtsvergelijking met het Verenigd Koninkrijk

Ook andere landen hebben een procedure die inhoudelijk vergelijkbaar is met het Nederlandse systeem. Zo ook in het Verenigd Koninkrijk. Juridisch is er echter een groot verschil tussen het systeem van het Verenigd Koninkrijk en dat van Nederland. In het systeem van postmortaal onderzoek in het Verenigd Koninkrijk is onderzoek naar het plotseling onverklaard overlijden van een minderjarige verplicht. Dat roept de vraag op of een verplicht onderzoek tot andere resultaten leidt dan het Nederlandse systeem. Uit de evaluatie van de periode april 2019 tot en met maart 2021 blijkt dat in die periode 6501 kinderen overleden zijn, waarvan het in 690 gevallen direct duidelijk was dat het om een niet-natuurlijke dood (ongeval, moord/doodslag, suïcide) ging. In die periode zijn 361 onverwachte en onverklaarde overlijdens van kinderen onder de leeftijd van één jaar onderzocht. Van de 361 overlijdens waren 249 onderzoeken compleet ten tijde van de evaluatie. Van de 249 overlijdens bleek dat dertien zuigelingen (5,2 procent) waren gestorven ten gevolge van toegebracht letsel of trauma.⁸¹ In de leeftijd van één tot achttien jaar zijn 255 kinderen onderzocht. Van de 255 onderzoeken waren er 204 afgerond ten tijde van de evaluatie. Van deze 204 waren er tien (4,9 procent) overleden ten gevolge van toegebracht letsel of trauma.⁸² In totaal worden dus bij een onverwacht onverklaard overlijden

80 Rb. Midden-Nederland 26 april 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:1584.

81 T. Williams e.a., 'Sudden and Unexpected Deaths in Infancy and Childhood', *National Child Mortality Database* 2022, p. 15.

82 T. Williams e.a., 'Sudden and Unexpected Deaths in Infancy and Childhood', *National Child Mortality Database* 2022, p. 36.

bij een kind in het Verenigd Koninkrijk in 5,1 procent van de gevallen een niet-natuurlijke of gewelddadige dood gevonden.

In Nederland wordt in de evaluatie van de NODOK-procedure gesteld dat er geen gevallen van overlijden ten gevolge van een gewelddadige dood worden gevonden. Het verschil in resultaten van de procedures tussen het Verenigd Koninkrijk en Nederland moet mogelijk tot de conclusie leiden dat het wel of geen toestemming vragen voor nader onderzoek naar de doodsoorzaak van kinderen tot gevolg heeft dat overlijden van kinderen door geweld wordt gemist in Nederland.

8 Conclusie

De Nederlandse staat heeft verplichtingen na een overlijden van een kind. Die verplichtingen bestaan uit het doen van een adequaat onderzoek dat kan leiden tot een doodsoorzaak. Het kind zelf kan niet (meer) opkomen voor zijn belangen. De ouders van een overleden kind hebben eigen belangen die strijdig kunnen zijn met het belang van uitzoeken van de doodsoorzaak. In Nederland is de wil van de ouders aangaande het overlijdensonderzoek doorslaggevend. De toestemming van ouders is nodig voor iedere vorm van postmortaal onderzoek, waaronder toxicologie en radiologie. De gang naar de rechter volgens artikel 74 Wlb, waarbij om vervangende toestemming kan worden gevraagd, blijkt een dode letter te zijn geworden. In het Verenigd Koninkrijk, waar een overlijdensonderzoek bij een overlijden van een kind verplicht is, wordt in circa vijf procent van de onderzoeken een gewelddadige dood gevonden. Dit in tegenstelling tot Nederland, waar volgens de evaluatie van de NODOK-procedure geen gewelddadige doden worden gevonden. Voorbeelden uit jurisprudentie tonen aan dat een niet-natuurlijk overlijden in Nederland aanvankelijk over het hoofd kan worden gezien en (soms) later bij toeval kan worden ontdekt.

Het zorgvuldig en uitgebreid onderzoeken van de doodsoorzaak van minderjarigen in Nederland valt of staat op dit moment bij de medewerking van ouders. Indien de professionele behoefte van de forensisch arts vraagt om verder onderzoek te verrichten, staat deze zonder toestemming van de ouders met de rug tegen de muur. Wat de forensisch arts rest, is stellen dat hij bij een onverklaard overlijden van een kind niet overtuigd is van een natuurlijk overlijden. Vervolgens moet de officier van justitie een beslissing nemen in de zaak. Een procedure oorspronkelijk bedoeld voor het opsporen van misstanden in de kwetsbaarste groep in de samenleving stuit in de huidige vorm op zorgelijke hindernissen. Toeval mag geen optie zijn in het nastreven van de doelstelling van de wet. De methode op zichzelf moet adequaat zijn. De NODOK-procedure schiet op dit moment tekort en biedt niet de essentiële waarborg in lijn met de uit het EVRM en IVRK voortvloeiende verplichtingen en de eerder overeengekomen doelstelling bij de totstandkoming van artikel 10a Wlb.

Aan de hand van drie knelpunten worden suggesties ter verbetering gedaan. Een procedure kan alleen maar adequaat zijn, in het licht van artikel 2 EVRM en het IRVK, als alle gegevens bekend zijn. Het overlijden van een minderjarige moet door zowel een klinische als forensische bril beschouwd worden. Het is van belang om in kaart te brengen of overlijdens van minderjarigen worden gemeld bij de forensisch arts en of de NODOK-procedure bij de in aanmerking

komende gevallen ook daadwerkelijk aangeboden wordt.⁸³ Mogelijk kan dit de regionale verschillen in aantallen NODOK-procedures verklaren.⁸⁴ Alleen als de cijfers aan het begin van de keten bij het overlijden van een kind tot het eind met resultaten van de NODOK-procedure bekend zijn, kan er daadwerkelijk een weloverwogen conclusie worden getrokken over de werking van de NODOK-procedure.

Vervolgens dient er meer bewegingsruimte te zijn ten aanzien van het inzetten van postmortaal onderzoek voor de forensisch arts. Een wettelijke afbakening van de begrippen lijkschouw en sectie ontbreekt, waardoor er een grijs gebied bestaat van postmortaal onderzoek tussen lijkschouw en sectie. Er bestaat discussie over het al dan niet invasieve karakter van toxicologisch en radiologisch onderzoek.⁸⁵ Het komt erop neer dat de forensisch arts zelf bepaalt of hij wel of niet toestemming vraagt aan de nabestaanden voor postmortaal onderzoek als toxicologie en radiologie. De een ziet het nader onderzoek als onderdeel van de lijkschouw, de ander niet en vraagt toestemming aan nabestaanden. Deze ruimte ontbreekt in de NODOK-procedure volledig. Voor elk postmortaal onderzoek dient op grond van de brief van de minister uit 2017 toestemming te worden gevraagd aan de ouders. De conclusie kan niet anders zijn dan dat het postmortaal onderzoeken van een kind moeilijker te realiseren is dan bij een volwassene. Er zijn meer obstakels voor het doen van postmortaal onderzoek terwijl het een kwetsbare groep in de samenleving betreft. Het doen van niet of minimaal invasief postmortaal onderzoek zoals radiologisch onderzoek of afname van lichaamsmateriaal, zoals bloed en urine, moet mogelijk zijn zonder toestemming van de ouders.

Tot slot is een verruiming van de Nederlandse wetgeving voor het achterhalen van de doodsoorzaak van kinderen aan te bevelen. Gesterkt door de internationale verplichtingen voortvloeiend uit artikel 2 EVRM en het IVRK is het belang van het achterhalen van de doodsoorzaak zodanig groot dat dit kan prevaleren boven een beroep van ouders op artikel 8 en/of 9 EVRM. Sectie is hierbij een mogelijkheid. Regels omtrent het uitvoeren van een sectie zijn opgenomen in de *European Autopsy Rules*.⁸⁶ Ook lid 2, betreffende de gronden en minima voor sectie, dient door Nederland nageleefd te worden. Indien ouders pertinent tegen sectie zijn, dient in lijn met de rechtspraak van het EHRM een zorgvuldige belangenafweging plaats te vinden door de rechter. Een aandachtige beoordeling, die niet zoals in de huidige Nederlandse praktijk van tevoren al beslecht is ten gunste van de ouders, is van belang. De procedure inzake nader onderzoek naar de doodsoorzaak van kinderen laat hiermee minder plaats voor twijfel en toevaltreffers.

83 In 2024 zal een dergelijk onderzoek gaan plaatsvinden onder eindverantwoordelijkheid van de Universiteit Maastricht.

84 Universitair Medisch Centrum Utrecht (UMCU) & Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), *Evaluatierapport NODOK-procedure ten behoeve van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Nader Onderzoek naar de Doodsoorzaak van Kinderen*, augustus 2018, p. 17.

85 W. Venderink & J. Dute, 'Juridische aspecten van postmortale radiologie', *Nederlands Tijdschrift voor de Geneeskunde* 2016/160, D969; W. Duijst & T. Krap, 'Lichamelijke integriteit bij leven en na de dood', *Nederlands Juristenblad* 2017/774, p. 1-8.

86 Raad van Europa, *Recommendation No. R (99) 3* (1999).